



Омбудсман України  
Ombudsman of Ukraine

# 4 РОКИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ



# ІСТОРІЯ ДИВИТЬСЯ В ОЧІ. МОВЧАННЯ — СПІВУЧАСТЬ.

**Українці та українки, шановні міжнародні партнери!**

Є дати, які не просто фіксують події, — вони змінюють хід історії. **24 лютого 2022 року** — саме така дата. Але насправді для України ця війна почалася значно раніше. Настав час це усвідомити світу.

**Принаймні один день на рік — 24 лютого — має звучати публічна правда про цю війну.** Правда про те, що росіяни вже 12 років депортують українських дітей, гвалтують жінок, катують і вбивають цивільних, свавільно страчують військовополонених. За непрохідними стінами тюрем чи на тимчасово окупованих територіях вони вчиняють найтяжчі злочини проти людяності.

**12 років Росія веде війну на знищення — не лише територій, а людей.** Мови. Пам'яті. Ідентичності. 24 лютого ця війна перестала ховатися. Вона стала відкритою. **Вона отримала своє справжнє ім'я — геноцид.** Це не просто збройна агресія — це спроба стерти народ.

**Проте навіть серед руїн ми бачимо життя.** У сміливості наших військових. У стійкості цивільних. У дітях, які вчаться під сиренами і мріють про майбутнє. Україна сьогодні — це не лише територія. Це вибір. Це дія. Це відповідальність.

**Тому мій заклик чіткий і однозначний: знайдіть у собі мужність принаймні один раз на рік назвати речі своїми іменами. Говорити про це публічно.** Українці сьогодні мужньо воюють, а ви — знайдіть у собі сміливість — засудити злочини Російської Федерації.

Визнайте на найвищому рівні дії Росії — геноцидом проти українського народу, сприяйте засудженню агресора та притягненню до відповідальності тих, хто вчиняє ці злочини і досі вільно пересувається світом, уособлюючи жорстокість і несправедливу безкарність.

**Світ має відкрити очі на те, що переживають сьогодні українці.** Саме тому ми й підготували цю брошуру. Вона говорить мовою фактів — мовою чисел, документів і зруйнованих життів, які разом складаються в чітку картину цілеспрямованого знищення народу. **Окремо тут зібраний глосарій — аби усі поняття були чітко визначені та зрозумілі для української та іноземної аудиторії. [ст. 15–18]**

**Закликаю кожного і кожна використовувати цей матеріал, поширювати його, організовувати зустрічі та події до річниці повномасштабного вторгнення Росії в Україну.** Кожен наш крок — це маленький внесок у велику справу України. Навіть невелика дія може привернути увагу світу до страждань і дати голос тим, кого намагаються змусити замовчати!

**Бо тільки разом, лише об'єднавши сили, ми можемо змінити реальність і показати світу: Україна незламна, і її правда не зникне.**



**Дмитро Лубінець,**

*Уповноважений  
Верховної Ради України  
з прав людини*

**ЗНИЩЕННЯ**

**ВІДНОВЛЕННЯ**

**БІЛЬ**

**СОЛІДАРНІСТЬ**

**МУЖНІСТЬ**

**РУЙНАЦІЯ**

**ВТЕЧА**

**СМЕРТЬ**

**ДОПОМОГА**

**БОРОТЬБА**

**СТРАЖДАННЯ**

**ОПІР**

**БЛАГОДІЙНІСТЬ**

**СЛЬОЗИ**

**ЄДНІСТЬ**

**РУЙНУВАННЯ**

**ВИЖИВАННЯ**

**ЖИТТЯ**

**ОБСТРІЛ**

**СТІЙКІСТЬ**

**ТЕРОР**

**ЗАХИСТ**

**ВІДВАГА**

**ПАМ'ЯТЬ**

**РОЗРУХА**

**ВІЙНА**

**НЕЗЛАМНІСТЬ**

**ПАТРІОТИЗМ**

**АГРЕСІЯ**

**НАДІЯ**

**СТРАХ**

**ВТРАТИ**

**МИР**

**СВОБОДА**

**ГЕРОЇЗМ**

# П'ЯТЬ ФОРМ ЗНИЩЕННЯ НАРОДУ

**Геноцид.** Одне слово здатне передати масштаб болю цілих народів протягом історії. Воно пов'язане з Голодомором в Україні, Голокостом у Європі та іншими масовими злочинами проти людства, які спричинили мільйони загиблих і не-осяжні страждання.

**Сьогодні схожий біль переживає український народ.** Російська Федерація розпочала повномасштабну агресію з метою не лише захоплення територій чи руйнування міст, а системного знищення нації.

**Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права геноцид має 5 окремих форм** (відповідно до Римського статуту міжнародного кримінального суду; Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього):

- **Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу** – це викрадення дітей із ТОТ України, їх примусове вивезення до Російської Федерації або на окуповані території, розлучення з батьками та законними опікунами, передача в російські сім'ї або інституції, нав'язування іншого громадянства, мови та ідентичності.
- **Вбивство членів певної групи осіб** – це систематичні обстріли цивільної інфраструктури, цілеспрямовані вбивства мирних мешканців на ТОТ, викрадення людей із подальшими стратами.
- **Нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам певної групи** – це застосування катувань, жорстокого та нелюдського поводження, сексуального насильства, утримання в нелюдських умовах, психологічний терор, постійні обстріли цивільних об'єктів, що призводять до тривалих травм, інвалідності та психічних розладів.
- **Створення членам групи умов, які розраховані на повне чи часткове її знищення** – це цілеспрямовані масовані ракетні та дронів атаки по енергетичній і критичній інфраструктурі, що позбавляють населення тепла, електрики, води й зв'язку, особливо в зимовий період. Це також підриг Каховської ГЕС, який призвів до загибелі мирних мешканців, втрати житла, гуманітарної катастрофи та позбавлення цілих регіонів доступу до прісної води.
- **Унеможливлення народження дітей у середовищі групи** – це вбивства та поранення жінок, руйнування пологових будинків і медичних закладів, відсутність доступу до медичної допомоги, психологічний тиск, депортація населення, роз'єднання родин, а також умови постійної небезпеки, які фактично позбавляють людей можливості створювати сім'ї та народжувати дітей.

**Риторичне питання:** чи не всі ці 5 форм геноциду та воєнні злочини Росія вчиняє проти українців!? Це не випадковість і не збіг обставин. Це систематичне знищення нашого народу.

Понад

210 000

**ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ ТА  
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ  
РФ здійснила проти України**

# НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕРЕДАЧА ДІТЕЙ З ОДНІЄЇ ГРУПИ В ІНШУ

[Форма геноциду]

Росія здійснює незаконну депортацію та примусове переміщення українських дітей ще з 2014 року. Після повномасштабного вторгнення ці злочини набули масового, організованого й системного характеру.

- **Тисячі** українських дітей були депортовані або насильно переміщені.
- У своїй доповіді уповноважена РФ з прав дитини публічно заявила про **вивезення понад 700 000** українських дітей після початку повномасштабної агресії.
- Наразі **щонайменше 1,6 мільйона** дітей залишаються під ризиком депортації на ТОТ України.

! Дітей примусово переміщують та депортують під виглядом “евакуації” та “оздоровлення”. Це спосіб замаскувати злочин.

## Етапи зміни ідентичності:

- **Перший.** РФ викрадає українських дітей. Примусово переміщує їх в межах ТОТ або депортує до Росії.
- **Другий.** Українським дітям змінюють громадянство та документи на російські. Змінюються персональні дані: імена, прізвища, дати народження.
- **Третій.** Українських дітей передають під опіку та для всиновлення в російські сім'ї.
- **Четвертий.** Росія впроваджує свої стандарти освіти на тимчасово окупованих територіях і змушує українських дітей навчатися за ними. Освітній процес – мілітаризований. Він спрямований на тотальне перевиховання.
- **П'ятий.** Росія намагається зробити з українських дітей нове покоління своїх солдатів. Запускаються такі програми як “Юнармія”, “Орлята Росії”, кадетські школи. Там дітей навчають користуватися зброєю.

### За даними Єльського університету:

- **148** дітей внесено до федеральних баз даних РФ, 42 з яких вже усиновлені або взяті під опіку;
- **166** дітей розміщено у російських сім'ях;
- щонайменше **67** дітей отримали російське громадянство, що дозволило позбавити їх українського громадянства без згоди дітей.

**Ці цифри можуть бути значно більшими!**

## **Дітей розлучають з батьками, викрадають із дитячих будинків.**

Росія перемістила вихованців КЗ “Олешківський дитячий будинок-інтернат” на тимчасово окуповані території, а згодом – депортувала їх до РФ. Це діти віком від 9 до 17 років, а також дорослі вихованці.

**Щодо дітей:** їх примушували писати “подяки” загарбникам, вони перебували в неналежних умовах, позбавлені належної медичної допомоги та безпечного середовища.

**Завдяки зусиллям української сторони вдалося повернути додому кількох вихованців інтернату.** Серед них – 28-річний вихованець, який потребує постійного догляду. Попри власне бажання повернутися, хлопцеві довелося подолати численні перешкоди, щоб нарешті здійснити своє право бути вдома.



# ВРЯТОВАНІ ЖИТТЯ: ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Щоб повернути кожну українську дитину діє ініціатива Президента України **Bring Kids Back UA**. Над поверненням дітей працюють українські державні органи, громадські організації та міжнародні партнери.

Близько **2 000 ДІТЕЙ**  
повернули додому від 24 лютого 2022 року

- Над посиленням зусиль задля повернення дітей працює і **робоча група пункту 4 української Формули миру, 11 засідань** якої минуло.
- Важливим інструментом є і **Міжнародна коаліція за повернення українських дітей**, що сьогодні налічує **46 членів**, а також **4 держави у статусі спостерігачів**.

**Навіть у найтемніші часи війни є історії, що дарують світло і віру у відновлення справедливості.**

Історія вихованців Новопетрівської спеціальної школи з Миколаївщини – ще один такий приклад.

Дітей під час окупації їхнього міста депортували до Росії. Вихователі, ризикуючи своїм життям, врятували всіх дітей з депортації та вивезли до Грузії.

**31 жовтня 2025 року працівники Офісу Омбудсмана зустріли їх:** задля повернення дітей були напрацьовані логістичні шляхи, відбувалася робота з документами. Це був складний і тривалий процес.



█ **Повернення кожної дитини додому** – це не просто шлях. Це повернення голо-су, імені й майбутнього, без якого Україна не може бути собою.

# ВБИВСТВО ЧЛЕНІВ ПЕВНОЇ ГРУПИ ОСІБ

[Форма геноциду]

**Вбивства українців** – це системна, цілеспрямована політика Російської Федерації, спрямована на залякування, знищення та деморалізацію народу.

З початку повномасштабного вторгнення у 2022 році:

- загинуло **14 700** українців;
- загинуло понад **680** дітей, найменшій дитині – **лише 2 дні**;
- **2025** – **найсмертоносніший рік для цивільного населення України** (загинули 2 514 цивільних осіб, ще понад 12 тисяч були поранені);
- **337** українських військовополонених були свідомо та жорстоко **страчені російськими силами**.

❗ **Ці цифри – лише частина реальної жахливої трагедії.** Реальна кількість може бути у рази більшою!

Ілюстрація: Tania Yakunova



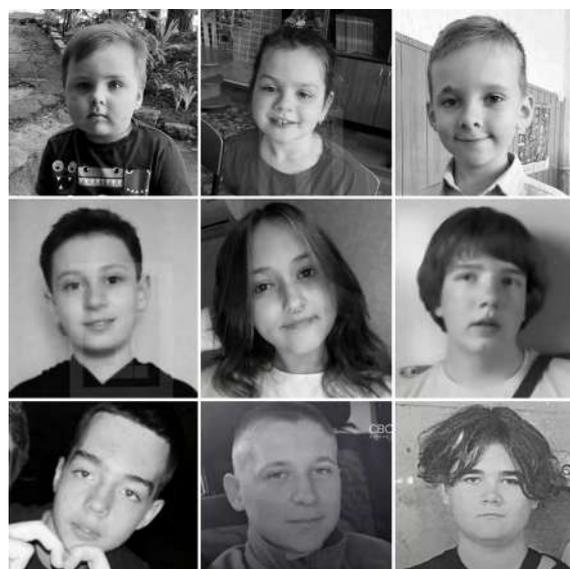
# РОСІЯ ВБИВАЄ УСІХ БЕЗ ВИНЯТКІВ: ДІТЕЙ, ЦИВІЛЬНИХ, ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Цивільні та діти гинуть у різних регіонах України. Жахлива історія вбивства росіянами цивільних – у Волновасі, Донецької області. 27 жовтня 2023 року російські окупанти увірвалися в приватний будинок родини і розстріляли всіх, хто спав всередині – дев'ять осіб, серед яких двоє дітей. Загинули дівчинка Настя, учениця 4-го класу, та дошкільник Микита. Окупанти планували використати будинок під розміщення свого підрозділу, але господар відмовився – і за це розплачувалася вся сім'я.



У вересні 2024 року у Львові через російську атаку загинули семеро людей, серед яких родина Базилевичів: мати Євгенія та її доньки – 7-річна Емілія, 18-річна Дарина та 21-річна Ярина. Єдиним, хто вижив, залишився батько родини, Ярослав.

Наймасовіший обстріл, що забрав найбільше дитячих життів: Кривий Ріг, квітень 2025 року. Ракета влучила поблизу дитячого майданчика – місця, де мали звучати сміх і голоси дітей. Загинуло 20 осіб, серед них 9 дітей.





**Українців убивають у російському полоні. Серед них – журналістка Вікторія Рощина, 27 років. Вона присвятила життя тому, щоб світ дізнався правду про війну та реалії російської окупації. У серпні 2023 року вона поїхала на репортаж у тимчасово окуповані райони Запорізької області і зникла. Лише у квітні 2024 року стало відомо, що Вікторія перебуває в російському полоні, де зазнала жорстоких тортур. Тіло Вікторії повернули в Україну в лютому 2025 року: судмедексперти виявили численні травми та сліди насильницького поводження.**

**У неволі загинув і військово-полонений Олександр Грицюк. Після репатріації померлого в Україну, його тіло важило менше ніж 50 кг – майже половину ваги, яку він мав до полону (110 кг). Впізнати його було надзвичайно важко. Дружина згадує: “Це був старий дід. Шкіра і кістки. Голова синя, ніс набік”. Його смерть – це наслідок системних катувань, голоду, відсутності медичної допомоги та нелюдського поводження.**



**КОЛИ РОСІЯНИ ВБИВАЮТЬ —  
ВОНИ СВІДОМО ЦІЛЯТЬСЯ  
В САМУ ЛЮДЯНІСТЬ!**

# НАНЕСЕННЯ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ АБО ПСИХІЧНИХ УШКОДЖЕНЬ ЧЛЕНАМ ПЕВНОЇ ГРУПИ

[Форма геноциду]

**Калічення тіл і психіки українців** – це не побічний наслідок війни, а свідомий інструмент Росії для зламу волі народу.

З початку повномасштабного вторгнення у 2022 році:

- поранені понад **39 500** українців;
- близько **2 350** поранених дітей;
- задокументовано **392** випадки сексуального насильства;
- **23** дітини постраждали від сексуального насильства;
- **95%** українських військовополонених зазнали катувань під час утримання.

## ТРАВМИ Й КАЛІЦТВА ЯК ДОКАЗ: ЦІЛИЛИСЯ В ЖИТТЯ

На початку квітня українка Наталя вирішила вивезти своїх дітей з-під обстрілів. Вони були **8 квітня 2022 року на вокзалі у Краматорську**, коли його обстріляли росіяни. У той час на вокзалі було до 4 тисяч людей, які сподівалися на евакуацію. **Через обстріл Наталя та її донька Яна втратили кінцівки.**



Внаслідок **ракетного удару по Вінниці** 14 липня 2022 року, 8-річний Роман втратив маму та отримав 45% опіків тіла. Медики не знали, чи хлопчик виживе і чи зможе ходити. **Тепер він бере участь у змаганнях з танців.**



# 95% УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВО-ПОЛОНЕНИХ ПІДДАЮТЬ ТОРТУРАМ. ЦЕ СПЛАНОВАНА ПОЛІТИКА

Росіяни катують українців у неволі: і військовополонених, і незаконно утримуваних цивільних. Серед методів катувань – побиття, електрошоки, сексуальне насильство, надмірні фізичні навантаження, жорстока ізоляція, позбавлення медичної допомоги, імітації страт та інші форми нелюдського поводження, що принижують гідність.

**77 кілограмів за 5 місяців** – найбільша втрата ваги військового, яка була зафіксована.

## Катування та наслідки полону Сергія Бойчука.



Чоловіка били ногами, топтали по пораненій спині, душили поліетиленовим пакетом, приставляли незаряджений пістолет до голови, шиї та геніталій, катували електрошоком, ударами гумовим кийком і дерев'яною палицею.

Він утримувався без засобів гігієни, під постійними побиттями та в результаті був засуджений до 20 років ув'язнення. За 27 місяців полону Сергій втратив 38 кг, схуднувши до 49 кг, повернувся з важкою психологічною травмою, пошкодженням нервів у ногах та постійними головними болями через неліковану контузію.

# ПОВЕРНУТИ УКРАЇНЦІВ ДОДОМУ – ЦЕ ВРЯТУВАТИ ЇХ

**6 422 УКРАЇНЦІ,**

серед яких **409 цивільних** повернулися в Україну з початку повномасштабного вторгнення.

Відбувся **71 обмін** полоненими.

У 2026 році вперше за останні пів року відбувся обмін: визволили 150 військових та 7 цивільних українців. Серед них – 18 оборонців, яких росіяни засудили на довготривалі терміни ув'язнення. Найстаршому звільненому воїну – 63 роки, наймолодшому – 23 роки.

Звільнені перебували у складному психологічному стані. У деяких зафіксована критично мала вага тіла, що свідчить про тяжкі умови утримання в полоні.

# ГЛОСАРІЙ

## термінів збройного конфлікту: діти, військові та цивільні

Цей глосарій містить визначення основних термінів, що використовуються у контексті збройного конфлікту в Україні.

\*За потреби цей словник  
можна відокремити та  
використовувати окремо

## ДІТИ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ

**Депортована дитина** — дитина з числа громадян України, а також дитина з числа іноземців та осіб без громадянства, яка перебуває (перебувала) на території України на законних підставах або має (мала) право на постійне проживання в Україні, яку депортували.

*Проект Закону України №14251; Постанова КМУ №551 від 14.05.2024.*

**Дитина-біженець** — дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

*Закон України №2402-III "Про охорону дитинства".*

**Дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії РФ** — дитина з числа громадян України, а також дитина з числа іноземців та осіб без громадянства, яка перебуває (перебувала) на території України на законних підставах або має (мала) право на постійне проживання в Україні, яка внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України отримала поранення, контузію, каліцтво та/або інші тілесні ушкодження, інші ушкодження здоров'я, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена, депортована, примусово переміщена або утримувана, внутрішньо переміщена або переміщена за кордон, залишила своє місце проживання/перебування з метою уникнення негативних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України, залучалася до участі у військових формуваннях, перебувала на територіях, на яких ведуться або велися бойові дії, або в тимчасовій окупації, на тимчасово окупованій території, втратила батьків (одного з батьків), опікуна, піклувальника, була позбавлена батьківського піклування внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

*Проект Закону України № 14251.*

**Доктризація** — процес систематичного впливу на світогляд, переконання та цінності дітей з метою формування у них певної ідеології, воєнної або політичної лояльності, що порушує право дитини на свободу думки, переконань і недискримінаційний розвиток.

*Проект Закону України № 12170 .*

**Ідеологічна обробка дітей** — комплекс заходів та/або програм, спрямованих на нав'язування дітям певних політичних, морально-етичних, релігійних або інших переконань без врахування їхніх найкращих інтересів, прав і потреб.

**Індоктринація** — процес перетворення неповнолітніх у складову наступальної політики країни-агресора або окупаційної влади за допомогою пропаганди, спеціальної підготовки та системного виховного підходу.

**Мілітаризація** — процес, під час якого діти залучаються до збройних конфліктів, військових дій, включно з вербуванням у збройні формування, використанням у пропаганді або навчанням військовим діям, що порушує їхні права та шкодить розвитку.

**Право дитини на ідентичність** — невід’ємне право на офіційне визнання, збереження своєї особистості, що включає ім’я, громадянство, сімейні зв’язки, культуру, мову та релігію. Комітет ООН з прав дитини, який здійснює авторитетне тлумачення Конвенції про права дитини, наголошує, що право на ідентичність є центральним для гідності та розвитку дитини. Воно пов’язане з іншими правами, зокрема правом на захист сімейних відносин і доступ до правосуддя, та має на меті забезпечити умови для того, щоб діти зростали зі стійким відчуттям власної ідентичності та належності до своєї спільноти.

*Конвенція ООН про права дитини, стаття 8.*

**Примусова асиміляція** — насильницький вплив на дитину з боку держави-агресора або окупаційної влади, спрямований на зміну її національної, мовної, культурної чи громадянської ідентичності шляхом примусу, тиску або обмеження прав в умовах воєнного стану.

**Примусове переміщення дитини у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації проти України** — незаконне із застосуванням або без застосування насильства переміщення дитини з числа громадян України, а також дитини з числа іноземців та осіб без громадянства, яка перебуває (перебувала) на території України на законних підставах або має (мала) право на постійне проживання в Україні, що здійснюється державою, визнаною Верховною Радою України державою-агресором та/або державою-окупантом, шляхом виселення та/або вчинення інших примусових дій, у тому числі за відсутності усвідомленої згоди дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити, та/або усвідомленої згоди батьків або інших законних представників дитини щодо переміщення дитини у межах тимчасово окупованих територій України, за відсутності підстав, що передбачені законами України та/або допускаються міжнародним правом.

*Проект Закону України №14251; Постанова КМУ №551 від 14.05.2024.*

**Реінтеграція дитини** — процес повернення дитини до сімейного або соціального середовища після втрати контактів з родиною чи зміни місця проживання.

*Закон України “Про охорону дитинства”; Постанова КМУ № 551 від 14.05.2024.*

**Серйозні порушення проти дітей під час збройного конфлікту** — шість серйозних порушень, визначених і засуджених Радою Безпеки ООН та деталізованих у її резолюціях, а саме: вербування та використання дітей; вбивства та каліцтва; зґвалтування та інші форми сексуального насильства; викрадення дітей; напади на школи та лікарні; а також відмова в наданні гуманітарного доступу для дітей.

*Резолюції Ради Безпеки ООН 1261 (1999), 1314 (2000), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004), 1612 (2005), 1882 (2009), 1998 (2011), 2068 (2012), 2143 (2014), 2225 (2015), 2427 (2018) та 2601 (2021).*

## **ОСОБИ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ**

**Військовополонений** — це комбатант (див. Комбатант), який опинився у полоні під час міжнародного збройного конфлікту, незалежно від його стану — здоровий, хворий або поранений.

*Наказ Міноборони України № 164 від 23.03.2017.*

**Внутрішньо переміщена особа** — громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

*Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, п. 10.*

**Воєнні злочини** — це серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв війни, визначені у статті 8 Римського Статуту. Вони є одним з міжнародних злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом), до яких також належать злочини геноциду, злочини проти людяності та злочини агресії. Воєнні злочини можна розділити на два види:

1. серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року, а саме: навмисні вбивства, катування, спричинення страждань, депортація населення, взяття заручників тощо;
2. інші серйозні порушення законів і звичаїв війни, визначені статтею 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду: навмисні напади на цивільне населення та об'єкти, персонал і транспорт гуманітарної допомоги, вбивство і поранення воюючих осіб, що склали зброю, неналежне використання прапора ворога, умисні напади на релігійні, культурні, історичні об'єкти, шпиталі, заява про те, що пощади не буде, пограбування міст тощо.

*Що таке воєнні злочини: <https://warcrimes.gov.ua/what-is-crime.html>.*

**Геноцид** — цілеспрямовані дії з метою повного або часткового знищення груп населення чи народів за національними, етнічними, расовими або релігійними мотивами.

**Жертви збройного конфлікту** — особи, які загинули або постраждали під час і внаслідок воєнних дій, їхнього прямого чи опосередкованого впливу. До них належать: поранені та хворі; особи, які потерпіли корабельну аварію (аварію літального апарата); особи, зниклі безвісти; загиблі (померлі); військовополонені або інші особи, свобода яких обмежена у зв'язку зі збройним конфліктом; цивільні особи, які знаходяться в районі воєнних дій та на окупованій території. У широкому розумінні до жертв збройного конфлікту, окрім загиблих, поранених, депортованих та інтернованих, відносять біженців та евакуйованих, а іноді враховують і непрямі демографічні втрати (ненароджених у результаті впливу воєнного часу на демографію). Практично все населення української території з періоду повномасштабного вторгнення (24 лютого 2022 року) можна віднести до жертв збройного конфлікту.

*Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, п. 19; Термінологічний словник міжнародного гуманітарного права / О.М. Волуйко, Л.В. Полуніна. — Київ: КІ НГУ, 2024. — 148 с.*

**Заручник** (у контексті російсько-української війни) — особа, захоплена російськими військовими, силовиками, посадовцями чи іншими особами, підконтрольними російській владі, з метою примусу української влади, третьої держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб вчинити певні дії чи утримуватися від вчинення певних дій, як умови забезпечення безпеки або звільнення утримуваних осіб.

*“Полонені”, “заручники” чи “свавільно затримані”: як правильно називати цивільних у російській неволі?: [https://lb.ua/blog/koalitsiia\\_ua5am/660256\\_poloneni\\_zaruchniki\\_chi.html](https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/660256_poloneni_zaruchniki_chi.html).*

**Злочини проти людяності** — злочини, що завдають шкоди людині — здоров'ю, добробуту, честі. До таких злочинів належать: вбивство, доведення до самогубства, побої, катування, ненадання допомоги особі в небезпеці, незаконне позбавлення волі, захоплення заручників, торгівля людьми, експлуатація дітей, зґвалтування та розбещення неповнолітніх.

**Комбатант** — особа, яка може брати безпосередню участь у воєнних діях та входить до складу збройних сил сторін. Термін “комбатант” застосовується під час міжнародного збройного конфлікту й поширюється на:

1. особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам: знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані; відкрито носять зброю; ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;
2. жителів території, що не була окупована, які при наближенні ворога добровільно взяли зброю для того, щоб чинити опір військам, що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни).

*Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, п. 29.*

**Міжнародно-правовий захист жертв війни** — система заходів, спрямованих на забезпечення встановлених міжнародним гуманітарним правом правил поведінки щодо поранених, військовополонених, цивільного населення тощо під час війни. Основними міжнародними актами у цій галузі є чотири Женевські конвенції про захист жертв війни, підписані 12 серпня 1949 року: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

**Некомбатанти** — особи, які входять до складу збройних сил та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть. До некомбатантів належать медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо. Вони користуються передбаченим МГП захистом, якого позбавляються у разі безпосередньої участі у воєнних діях на період такої участі. До вказаних осіб не має застосовуватися зброя, якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків.

*Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, п. 39.*

**Репатріація** — повернення в державу громадянства, постійного проживання чи походження осіб, які через різні обставини опинилися на території інших держав.

**Цивільна особа** — будь-яка особа, яка не входить до складу збройних сил та не є членом збройної групи. Цивільні особи користуються загальним та спеціальним захистом МГП, включно з захистом дітей, жінок, людей з інвалідністю та персоналу гуманітарних і медичних організацій. У разі сумнівів щодо того, чи є особа цивільною, вона вважається цивільною. Цивільне населення складається із цивільних осіб. Наявність серед цивільного населення окремих людей, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє решту населення цивільного статусу і захисту, який надається МГП.

*Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, п. 59.*



Омбудсман України  
Ombudsman of Ukraine



# СИТУАЦІЯ З ЦИВІЛЬНИМИ НА ТОТ ТА У НЕВОЛІ РФ – КРИТИЧНА

Російська Федерація цілеспрямовано формує атмосферу страху через насильство, тиск і залякування на тимчасово окупованих територіях.

- З 2014 року Росія системно незаконно викрадає та ув'язнює українських цивільних. Щонайменше **16 000** цивільних осіб вважаються зниклими безвісти, верифіковано, що в місцях несвободи РФ перебувають понад **1 800** цивільних.



**Колишнього мера міста Херсона Миколаєнка Володимира** росіяни незаконно затримали у квітні 2022 року. Володимир обіймав посаду очільника міста Херсона з 2014 по 2020 роки. 65-річний чоловік перебував у незаконному утриманні ворогом понад 3 роки! Додому він повернувся 24 серпня 2025 року.

Він – цивільний, який відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни не мав бути затриманий. Але **росіяни порушують норми МГП.**

В інтерв'ю, після звільнення Володимир розповів: *“Перші дні були найстрашніші. Тебе стабільно кожного дня три рази б'ють: вранішня перевірка, вечірня перевірка, і коли ти виходиш на прогулянку вдень – або собака охорони тебе покусав, або йдеш в баню – також б'ють”.*

- Цивільне населення системно піддається катуванням, жорстокому й принизливому поводженню з боку окупаційних сил.



У деокупованих селах знаходили **місця масових поховань цивільних та катівні.**

Після деокупації Харківської області у вересні 2022 року в Балаклії та Ізюмі виявили **10** катівень, облаштованих російськими військовими.

В Ізюмі знайдено масове поховання з **447** тілами, включаючи жінок та дітей.

Після звільнення Бучі Київської області від російських військ на початку квітня 2022 року виявили численні докази воєнних злочинів: тіла мирних жителів на вулицях, у братських могилах та підвалах, багато з яких мали ознаки катувань та зв'язані руки. Під час окупації російська армія скоїла в Бучанському районі понад **9 000** воєнних злочинів, понад **1 700** цивільних осіб загинули, із них близько 700 у Бучі.

# ХТО ПІДДАЄТЬСЯ НЕЗАКОННИМ ВИКРАДЕННЯМ ТА УТРИМАННЮ?

**Абсолютно всі українці: представники органів влади, духовенства, журналісти, звичайні жителі ТОТ.** Зокрема:

→ **Журналісти.** У російській неволі станом на 5 лютого 2026 року перебувають щонайменше **26** цивільних українських медійників і **1** журналіст, який долучився до Сил оборони. Окремо окупанти вбили щонайменше **143** медійників.

Деяких журналістів уже вдалося звільнити з російської неволі. Серед них: **Дмитро Хилюк**, якого окупанти незаконно затримали у березні 2022 року на Київщині спільно з його батьком. Тата Дмитра згодом звільнили, журналіст же перебував у російській неволі понад три роки.

Дмитро сильно схуд. Його стан здоров'я суттєво погіршився через болі в серці та абсцес. Дмитра повернули додому 24 серпня 2025 року, у День незалежності України.



→ **Представники духовенства та віряни.** Щонайменше **150** релігійних діячів та вірян **затримані або ув'язнені**. Також відомо про **67** священників, пасторів і монахів **були вбиті або закатовані**.

**28 червня 2024 року** вдалося повернути з російської неволі двох священників Української Греко-Католицької Церкви – **Івана Левицького та Богдана Гелету**. Їх незаконно утримували з листопада 2022 року після їх арешту в тимчасово окупованому Бердянську. У російському полоні отців піддавали тиску й тортурам.



**Під час відвідання катівень**, знайдених на звільнених територіях Херсонщини, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець отримав інформацію про те, що у них перебували й діти.

**14-річний Віталій Мухарський провів у катівні в Херсоні 10 днів.** Зі слів юнака, він чотири дні нічого не їв. Їжу приносили, але не йому. На п'ятий день він отримав дві ложки гречки і дві ложки макаронів. Після того його годували один раз на день. Дитина чула звуки і бачила наслідки катувань.



→ **Примусова паспортизація: інструмент тиску.**

**Примусова паспортизація** на тимчасово окупованих територіях є інструментом насильницької асиміляції та контролю. Людей змушують приймати громадянство держави-окупанта під загрозою втрати роботи, медичної допомоги, свободи пересування чи безпеки. Такі дії **грубо порушують норми міжнародного гуманітарного права**, зокрема IV Женевську конвенцію.



**На ТОТ здійснюється масова видача так званих “паспортів громадянина РФ”.** Приклад: у м. Покровськ це роблять із публічним залученням представників окупаційної адміністрації. Паралельно розпочато оформлення “біометричних закордонних паспортів РФ”. Заявлений строк дії – 10 років, термін оформлення – 1-3 місяці.

Для отримання “закордонного паспорта РФ” чоловікам призовного віку вимагають довідку про постановку на військовий облік. Фіксуються випадки відмов у видачі документів навіть за наявності всіх необхідних довідок.

Окремо зазначається ухвалення держдумою РФ законопроекту **про обов’язкове складання присяги громадянина РФ з 14 років, у тому числі для жителів ТОТ України.**

→ **Росія примусово залучає громадян України до військової служби у збройних силах РФ.**

Відомо, що на кінець грудня 2025 року **РФ виконала план відбору на контрактну службу на 2025 рік.** Загалом відібрано понад 11,6 тисяч осіб на тимчасово окупованих територіях. На ТОТ Донецької області план виконано більш ніж на 105%. На ТОТ Запорізької та Херсонської областей темпи набору зросли майже вдвічі. На ТОТ Луганської області створено спеціальні “оперативні штаби” для агітації та залучення населення до контрактної служби у збройних силах РФ.



# СТВОРЕННЯ ЧЛЕНАМ ГРУПИ УМОВ, ЯКІ РОЗРАХОВАНІ НА ПОВНЕ АБО ЧАСТКОВЕ ЇЇ ЗНИЩЕННЯ

[Форма геноциду]

## Росія систематично позбавляє українців:

- доступу до їжі, води, медичної допомоги, житла або створення умов, за яких виживання стає неможливим;
- цілеспрямоване знищення критичної інфраструктури, соціальних, медичних, освітніх, культурних, релігійних об'єктів;
- створення атмосфери постійного страху і репресій, що унеможлиблює нормальне життя і відтворення спільноти.

## ЩОДНЯ – УДАРИ ПО ЕНЕРГЕТИЦІ

Удари по енергетиці, водопостачанню та тепломережах – це не “побічні втрати”, а **свідома стратегія**: залишити міста без світла, тепла й води в мороз, змусити людей виживати в умовах, несумісних із нормальним життям. Росія б'є по енерго- та теплоінфраструктурі Києва та Київщини, Харківщини, Дніпропетровщини та інших регіонах.



- В оселях жителів міста Києва, столиці України, через постійні обстріли, відсутність тепла та електроенергії, **температура повітря може сягати +2 градуси за Цельсієм.**
- Деякі люди перебувають без електрики до 5-ти діб!

## Ракетні та дроніві атаки Росії призводять до:

- масових відключень електроенергії;
- зупинки водопостачання та каналізації;
- відсутності опалення у зимовий період;
- порушення роботи лікарень, шкіл, дитячих садків, об'єктів соціальної інфраструктури;
- збоїв у роботі транспорту та зв'язку.

**! Мільйони людей змушені жити в умовах темряви, холоду та постійної загрози повторних ударів.**

Росіє б'є тоді, коли люди намагалися виїхати з небезпеки:



- 8 квітня 2022 року – Краматорськ, залізничний вокзал. Мирні люди чекали на евакуацію. Ракета “Точка-У” з написом “За дітей” забрала життя **61** людини, серед яких 7 дітей, і поранила 121 особу.
- 30 вересня 2022 року – Запоріжжя, гуманітарна колона. **32** людини загинули, постраждали ще 118.
- 27 січня 2026 року – Харківщина, пасажирський поїзд. Дрони РФ атакували поїзд, **5** загиблих, багато поранених. Цивільні потрапили під обстріл навіть після домовленостей про “енергетичне перемир'я”.

## ПІД УДАРОМ – АБСОЛЮТНО ВСЯ ЦИВІЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

→ **Житлові будинки.** Обстріли перетворюють домівки українців на пастку та небезпеку, руйнуючи життя і спогади, забираючи від них відчуття дому та спокою.

За час повномасштабної агресії **250 000** зруйнованих і пошкоджених **будинків**.



14 січня 2023 року – Дніпро, житловий будинок. Ракетний удар забрав життя **46** людей, серед них 6 дітей, і поранив 79, включно з 16 дітьми.

→ **Заклади охорони здоров'я.** Атаки на такі об'єкти ставлять під загрозу життя пацієнтів та медичного персоналу.

За час повномасштабної агресії:

- **2 551** зруйнований або пошкоджений об'єкт;
- **327** об'єктів повністю зруйновано (125 лікарень і поліклінік).



8 липня 2024 року – Охматдит, Київ. Ракета потрапила у корпус дитячої лікарні. Під час удару там перебували понад **600** дітей. Загинули 2 людини, багато поранених, серед них діти та медпрацівники. Понад **60%** лікарні було зруйновано або пошкоджено.

→ **Освітні заклади.** Росія позбавляє українських дітей права на освіту: діти вимушені навчатися дистанційно, у Харкові створена окрема метрошкола.

За час повномасштабної агресії **4 456** закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів. **408** з них зруйновано повністю.

У грудні 2025 року під час однієї атаки постраждали **13** шкіл та дитсадків у Дніпрі, Запоріжжі, Сумах, Києві та Львівській області.



→ **Релігійні об'єкти.** Священні місця стають об'єктами обстрілів. Російські війська використовують храми у військових цілях, облаштовують там склади боєприпасів та штаби, перетворюючи святині на цілі військові об'єкти.

За час повномасштабної агресії понад **700** релігійних об'єктів постраждали від атак РФ, з них **53** об'єкти повністю зруйновані. Найбільше постраждали Луганська, Донецька, Київська, Харківська та Херсонська області.

**Спасо-Преображенський собор, Одеса, липень 2023 року.** Ракета пробила дах та вітвар, пошкодивши фундамент і внутрішні розписи. З-під завалів врятували Касперівську ікону Божої Матері – покровительку міста. Того ж дня постраждали понад 25 пам'яток архітектури та інших культових споруд.



→ **Культурна спадщина України потерпає від війни.** Кожне влучання – не просто пошкоджена стіна, а знецінене культурне надбання країни.

За час повномасштабної агресії:

- постраждали **1 640** пам'яток культурної спадщини;
- постраждали **2 446** об'єктів культурної інфраструктури.

Уночі 24 січня 2026 року обстріли Києва зруйнували частину Національного заповідника "Києво-Печерська лавра", об'єкта світової спадщини ЮНЕСКО.

→ **Війна не оминула місця несвободи.** Внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ зруйновано десятки пенітенціарних установ, закладів соціальної сфери, інтернатів та дитячих будинків. На прифронтових територіях втрачено контроль над установами, порушено зв'язок з ними, ускладнено переміщення ув'язнених та підопічних до безпечних місць.

За час повномасштабної агресії пошкоджено або зруйновано:

- **36** пенітенціарних установ;
- **98** місць несвободи Національної поліції, з них 9 повністю зруйновані;
- **2** пункти Державної міграційної служби;
- **8** місць тимчасового тримання Державної прикордонної служби, з яких 2 зруйновані.

У липні 2025 року під обстрілом Біленьківської колонії у Запорізькій області загинули **16 засуджених**, ще 44 отримали поранення.

→ **Війна залишає не лише людські, а й екологічні руїни.**

Попередні збитки від агресії Росії становлять майже **6,4 трлн грн:**

- **повітря:** 1,14 трлн грн;
- **ґрунти та земля:** 1,29 трлн грн;
- **вода:** 120,5 млрд грн;
- **природно-заповідний фонд:** 3,78 трлн грн.

Понад **20%** об'єктів природно-заповідного фонду пошкоджено, а частина з них може бути втрачена назавжди. Це шкода, яку важко виміряти грошима – це втрата життя, чистої природи та майбутнього.





**Ще один жахливий злочин Росії – підлив Каховської ГЕС.** Він перетворив воду на зброю, а життя тисяч людей – на руїни. Це є прикладом екологічного геноциду (екоциду): понад 18 кубічних кілометрів води затопили близько 80 населених пунктів, знищили екосистеми, а колишнє водосховище перетворилося на суху піщану пустелю.

**Мільйони людських життів перебувають під загрозою і через окупацію Росією Запорізької АЕС.** Від початку її окупації міжнародні організації застерігають про серйозні ризики для ядерної безпеки через військову присутність Росії на об'єкті.

**У разі летальних наслідків** у зоні ураження можуть опинитися не тільки українські землі. Зона радіаційного забруднення може поширитися на Румунію, Болгарію, країни Центральної Європи та північну частину Близького Сходу, зокрема майже на всю територію Туреччини. І наслідки ймовірної аварії в центрі Європи відчує не одне покоління людства.

**Усі ці дії Росії призводять до ще одного – масового внутрішнього переміщення населення та виїзду українців за кордон.**

- Майже **4,6 млн** – зареєстровані внутрішньо переміщені особи (ВПО). Серед них понад **830 тисяч** – діти.
- **5,8 млн** – українців, які залишили свої домівки з 24 лютого 2022 року.

Вони зіштовхуються з комплексом взаємопов'язаних проблем – від побутових до психологічних і правових.

# УНЕМОЖЛИВЛЕННЯ НАРОДЖЕННЯ ДІТЕЙ В СЕРЕДОВИЩІ ГРУПИ

[Форма геноциду]

Низка злочинів росіян спрямовані не лише на насильство, а на злам того, аби в українців були діти.

Йдеться про розділення сімей, умови утримання у полоні, які **руйнують репродуктивне здоров'я** (голод, відсутність медичної допомоги, катування), зміна ідентичності українських дітей. А також – обстріли медичних закладів, у тому числі пологових будинків.

**1 лютого 2026 року російська атака влучила у гінекологічне відділення лікарні в Запоріжжі.** В укритті перебували 15 медиків і 16 жінок, серед яких троє породіль з немовлятами. Поранення отримали лікарка, медсестра та пацієнт. Внаслідок удару вибито вікна, пошкоджено фасад і сталася пожежа.



# СПРАВЕДЛИВІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ — БЕЗПЕКА ДЛЯ СВІТУ

**Збройна російська агресія — це не лише війна проти держави, а системна атака на людей, право і самі засади міжнародного порядку.**

**Міжнародна спільнота не має права мовчати:** дії мають бути невідкладними, а відповідальність агресора — невідворотною. Кожен день без рішень означає нові жертви і руйнування.

## **Для забезпечення справедливості закликаємо міжнародну спільноту:**

- Визнати дії РФ в Україні — геноцидом українського народу. Це може відбуватися на рівні Парламентів країн світу і на рівні ухвалення відповідних резолюцій.
- Забезпечити всебічну підтримку розслідуванню злочину геноциду міжнародними та національними судовими органами, зокрема МКС і майбутнім Спеціальним трибуналом.
- Забезпечити невідворотність відповідальності винних осіб за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду шляхом залучення всіх доступних механізмів національного та міжнародного правосуддя.
- Активно використовувати універсальну юрисдикцію та закликати сприяти ініціюванню компетентними органами досудового розслідування та прокуратури кримінальних проваджень щодо міжнародних злочинів, скоєних в Україні, та забезпечити подальший незалежний судовий розгляд таких справ.
- Посилити санкційний тиск на державу-агресора та пов'язані з нею особи і компанії, щоб зупинити фінансування війни.
- Забезпечити повноцінну реалізацію мандатів міжнародних правозахисних інституцій відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.
- Сприяти поверненню всіх категорій осіб (дітей, незаконно затриманих цивільних, військовополонених) із РФ та ТОТ України.
- Забезпечити справедливі репарації для жертв агресії, зокрема через створення міжнародного компенсаційного механізму та використання заморожених російських активів.
- Вжити заходів щодо нейтралізації дезінформації, викриваючи російську пропаганду.
- Підтримати спроможність України у сфері прав людини, зокрема через зміцнення національних правозахисних інституцій, системне документування злочинів та надання допомоги постраждалим від війни.

**З 24 лютого 2022 року світ більше не має права на “втому від війни”, адже кожен день без рішень — це нові жертви, зруйновані долі та безкарність агресора! Світ має діяти зараз.**



**“ЯКЩО ДІЛИШСЯ  
СВОЄЮ БІДОЮ, ТО  
ВОНА СТАЄ МЕНШОЮ.**

**ЯКЩО ТИ ДІЛИШСЯ  
СВОЄЮ РАДІСТЮ,  
ТО ВОНА СТАЄ  
БІЛЬШОЮ”.**



Омбудсман України  
Ombudsman of Ukraine



Портал інформаційних брошур

